

ЕМПАТІЯ У СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальна на сьогоднішній день парадигма особистісно-орієнтованого навчання та виховання стверджує суб'єкт-суб'єктні взаємовідношення, за яких студент є рівноправним партнером співпраці з викладачем. Саме емпатія дозволяє вивести процес розвитку індивідуальності студента на рівень відповідності психологічним закономірностям суб'єкт-суб'єктної взаємодії людей взагалі. Таке спілкування характеризується рівністю психологічних позицій учасників (обидва суб'єкти), обоюдною активністю сторін, за якої кожна не тільки відчуває вплив, але й сама у рівній мірі впливає на іншу, взаємним проникненням у світ почуттів та переживань один одного, готовністю прийняти точку зору іншої сторони, прагненням до співчуття, активною взаємною гуманістичною установкою.

На ідеї суб'єкт-суб'єктної форми контакту заснована вся педагогічна система В. Сухомлинського. У його роботах зустрічаються ілюстрації практично до всіх основних аспектів суб'єкт-суб'єктного спілкування, яке реалізується у контексті педагогічних проблем. В. Сухомлинський стверджував, що важливою передумовою успіху у виховній роботі є емоційний розвиток педагога, культура його почуттів. Необхідною умовою виховуючого спілкування, він вважав, вміння входити у внутрішній світ дитини. Він був упевнений, що збагнути внутрішній світ дитини можна через розуміння, відчуття, через емоційне співпереживання [6].

Суб'єкт-суб'єктний підхід орієнтований на постійну взаємодію між викладачем та студентом як рівноправними партнерами. Рівність позицій означає визнання активної ролі студента у процесі його навчання і

виховання. Вміння будувати таке спілкування у відповідності до дидактичної мети заняття – один з показників рівня професіоналізму викладача. Принципово важливою умовою співпраці зі студентом є здатність до проникнення у його духовний світ, мистецтво помічати усі складні та найтонші нюанси психіки, вміння бачити світ очима студента. Дослідники зазначають, що у майстерних педагогів більш розвинута спостережливість за зовнішньою поведінкою студентів та їх внутрішнім світом, краще розвинута педагогічна інтуїція. Чуття, здатність до миттєвого проникнення у суть проблеми набуваються з досвідом педагогічної роботи у викладачів, які часто спираються на індивідуальні психічні особливості студентів, розвивають навички самостійної поведінки.

Багатьма психологами і педагогами зазначено, що досягнення високого рівня майстерності у навчанні та вихованні дітей здебільшого залежить від особистісних якостей педагога, від його педагогічних здібностей (Ю. Азаров, Ш. Амонашвілі та інші). Під здатністю до педагогічної діяльності слід розуміти “певне поєднання психічних властивостей особистості, які є умовою досягнення високих результатів у навчанні та вихованні” [1]. Існує велика кількість класифікацій видів педагогічних здібностей, серед яких найчастіше виділяють перцептивні, дидактичні, комунікативні, організаторські, конструктивні. Багатьма дослідниками емпатія розглядається як невід’ємна складова педагогічних здібностей, найважливіша у діяльності викладача, та названа ними по-різному [1, 3, 5]: вміння розуміти студента, емоційно відповідати на його переживання, співчувати йому, здатність проникати у його внутрішній світ і т.д.

Найчастіше емпатію розглядають як складову комунікативних здібностей. З цього приводу В. Крутецький відмічає, що у комунікативні здібності входить здатність проникати у внутрішній світ студента та здатність встановлювати правильний стиль взаємовідносин зі студентами

[4]. Таким чином, емпатія розглядається у структурі педагогічних здібностей як їх невід’ємна складова. Крім того, емпатія виділяється як особливий вид здібностей, що вказує на рівень педагогічної майстерності. Так, Т. Василюшина [3] у своєму дослідженні показала, що високим рівнем емпатії володіють педагоги з досвідом, з більшим трудовим стажем (від 6 до 25 років).

З цього приводу можна ще раз звернутись до праць К. Роджерса [5]. Він поширює своє розуміння емпатії і на сферу педагогічної діяльності. Дуже важливим є саме його розуміння емпатії як найважливішої установки, властивості фасилітатора. Фасилітатором, тобто сприяючим процесу (особистісного зростання, вчення, спілкування) може бути вчитель, батько, людина. У сфері освіти К. Роджерсом та його послідовниками проведені масштабні (600 педагогів, 10 тис. учнів) дослідження, які показують роль емпатії у навчанні та вихованні. Виявилось, що в учнів учителів-фасилітаторів, які демонструють більш високий рівень емпатії, у порівнянні з дітьми, які навчаються у “традиційних” вчителів спостерігається:

- а) менше пропущених занять протягом року;
- б) більше особистісної автономності, менше фізичної і вербальної агресії;
- в) більш розвинута “Я – концепція”, більш позитивна самоповага;
- г) більш високі академічні успіхи;
- д) менше актів вандалізму;
- е) менш дисциплінарних проблем;
- ж) зростання творчості протягом року;
- з) більша спонтанність, свобода виявлення, більш високий рівень мислення.

Науковий пошук К. Роджерса базується на дослідженні особливого критерію, яким є унікальна якість особистості педагога, яка називається емпатією. Дослідження М. Барішевського [2] показали, що гуманне

ставлення педагога до кожного студента забезпечує високий рівень творчої активності та самоактивності, сприяє розвитку потенційних можливостей, оволодінню суспільними цінностями, а також, завдяки цьому, – самозбагаченню і саморозвитку.

Таким чином, якості особистості педагога безпосередньо визначають успішність навчання студентів. Можна стверджувати, що одним із центральних факторів, які зумовлюють високу продуктивність педагогічного спілкування, є здатність викладача адекватно відтворювати особистісні та індивідуальні особливості студента, здатність розуміти його стан. Звідси, саме викладач, який будує свою взаємодію зі студентом на суб'єкт-суб'єктній основі, здатний до прояву емпатії, буде максимально сприяти процесу автономного розвитку особистості студента. При цьому, сприяючи розвитку іншого, викладач максимально розвивається сам, сприймаючи саморозвиток як професійну необхідність. Якщо розглядати встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків у педагогічній співпраці, то необхідно зазначити і те, що такого роду стосунки будуються на основі діалогу між викладачем та студентом. Уміння будувати діалог у відповідності до дидактичної мети заняття – показник рівня професійності викладача.

“Взаємодія педагога та студентів – центральна ланка у педагогіці співпраці. При всьому різноманітті методик – найважливішим є побудова діалогу на заняття. У цьому випадку заняття стає продуктом співтворчості викладача та студентів” [4]. Психологічні механізми зародження діалогу, особливості різних його видів розглядаються в роботах М. Бахтіна, Л. Виготського та інших. Діалог передбачає емоційну відкритість, унікальність кожного партнера та їх принципову рівність один одному; відмінність та оригінальність їх точок зору; орієнтацію кожного на розуміння та активну інтерпретацію його точки зору партнером; наявність внутрішньої духовної близькості □ емпатії; взаємну доповненість позицій

учасників спілкування, співвіднесення яких і є метою діалогу; а також об'єктивність оцінювання; наявність знань, комунікативних умінь та навичок. Діалог “педагог – студент” – це діалог людини з людиною, а не викладача і того, хто навчається. У діалозі зникають конкретно закріплені соціальні ролі “педагога” та “студента”. По обидва боки діалогу знаходяться і творці і ті, яких творять” [3, 4, 6].

Таким чином, у діалогічному спілкуванні міжсуб'єктний зв'язок стає вільною взаємодією унікальних партнерів, кожен з яких співвідносить себе іншим саме у своїй неповторності. Починаючи взаємодію, викладач повинен увійти в емоційний контакт зі студентом, контакт на рівні почуттів, встановити з ним відкриті, доброзичливі стосунки, тобто має відбутися емпатійне приєднання викладача до студента ще до активних дій з ним. Емпатійне приєднання – це особлива психічна активність педагога, яка включає предрациональний контакт зі студентом. Емпатія при цьому виступає як психологічний орієнтир взаємодії педагога зі студентом, який уточнюється на фазі раціоналізації педагогічної взаємодії. Емпатійні прояви є базисом для розуміння педагогом особливостей, мети, мотивів студента, що є необхідною умовою успішного прогнозування та управління активністю студента у кожній конкретній ситуації.

Таким чином, емпатія має бути присутньою на всіх стадіях педагогічної дії: на стадії встановлення контакту викладача зі студентом (емпатійне приєднання), на стадії осмислення, планування, на стадії її реалізації у конкретні дії та на стадії контролю та оцінки. У студента при цьому відбувається процес інтеріорізації навчального матеріалу, а також засвоєння емпатійних дій педагога як еталона, завдяки чому відбувається формування, закладка мотивів, установок, особистісного змісту. Досягаючи суттєвих, особистісно- значущих результатів, у виконанні завдань, які позитивно (емпатійно) оцінюються викладачем, студент переживає задоволення. Наслідком та результатом цього процесу є зрушення мотиву на

мету: студент вже сам намагається діяти, намагається бути емпатійним та самостійним. Таким шляхом досягається взаємозв'язок навчання та виховання. У педагогічній дії емпатія виступає як її елемент. Вона забезпечує ретельний, адресний відбір “деталей” та “інструментів” цілісної педагогічної дії як раціонального акту. Мета емпатійного контакту “педагог – студент” – максимально зберегти та розвинути унікальність особистості студента.

Отже, емпатія є професійно значущою якістю, властивістю, необхідною для встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків педагога і студента, при якій, як писав Ш. Амонашвілі “учень відчуває себе не об'єктом педагогічних дій, а самостійною і вільно діючою особистістю” [1].

Література

1. *Амонашвили Ш.А.* Как научить человека чувствовать человека? // Учительская газета. – 1986. – 22 июня. – С. 5.
2. *Баришевський М.Й.* Психологічні механізми розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 26-33.
3. *Василишина Т.В.* Емпатійні здібності вчителів // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 4. – С. 37-38.
4. *Возрастная и педагогическая психология.* Учеб. пособие для студентов пед. инст-тов. // Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1973. – 288 с.
5. *Роджерс К.* Эмпатия // Психология эмоций / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. М.: Изд-во МГУ, 1984. – 287 с.
6. *Сухомлинский В.А.* Рождение гражданина. / Пер. с укр. Н. Драгуловой. – М.: Мол. гвардия, 1979. – 335 с.

Емпатія виступає як психологічний орієнтир взаємодії педагога зі студентом, який уточнюється на фазі раціоналізації педагогічної взаємодії. Емпатійні прояви є базисом для розуміння педагогом особливостей, мети, мотивів студента, що є необхідною умовою успішного прогнозування та управління активністю студента у кожній конкретній ситуації.

Осмислення результатів дослідження праць учених дозволяє охарактеризувати комунікативні уміння як структурний компонент особистості менеджера, що визначає можливість здійснення взаємодії у площині "суб'єкт-суб'єкт". Комунікативні уміння як феномен особистості відносяться до продуктивної діяльності, формуються й розвиваються в ній.